

УДК: 636.09:343.148-047.37

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.114>

## ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ВЕТЕРИНАРНИХ ЗНАНЬ У КОМПЛЕКСНІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Яценко І.В.,

доктор ветеринарних наук, професор,

провідний науковий співробітник

Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»,

ORCID: 0000-0001-8903-2129

**Яценко І.В. Доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження: проблеми та шляхи їх вирішення.**

У статті виокремлені особливості впливу інтеграційних процесів, що відбуваються у судовій експертизі, на розроблення теоретичних, методологічних та організаційно-правових засад використання спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження, а також окреслено їхні можливості для експертного забезпечення правосуддя.

Проаналізовано заключні інтеграційні процеси в судовій експертології та запропоновано й обґрунтовано нові різновиди комплексних судових експертиз на основі інтеграції спеціальних ветеринарних знань у судово-експертні дослідження, які лежать в основі комплексних судових експертиз, а саме: ветеринарно-біологічній; ветеринарно-молекулярно-генетичній; медико-ветеринарній; ветеринарно-транспортно-трасологічній; ветеринарно-балістичній; мистецтвознавчо-ветеринарно-психологічній; екологічно-ветеринарній; ветеринарно-пожежо-технічній; ветеринарно-електротехнічній; ветеринарно-товарознавчій; ветеринарній та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин; ветеринарно-грунтознавчій та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі.

Доведено, що за результатами проведених комплексних судово-експертних досліджень, а також оцінки показань може бути наданий висновок експертів у категоричній формі (позитивний чи негативний) або у ймовірній формі, а в разі недостатності виявлених в результаті дослідження ознак або недостатності інформативності даних, може бути складено висновок експерта у формі «не виявляється можливим».

Запропоновані положення комплексних судових експертиз, в які інтегровані спеціальні ветеринарні знання, дозволяють створити конкретні методики, що після їх апробації та рекомендації

до впровадження можуть бути внесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз. Наведене значно підвищить ефективність судово-експертної діяльності.

**Ключові слова:** судова ветеринарна медицина, судово-ветеринарна експертиза, комплексні судово-експертні дослідження, доктринальні засади, спеціальні ветеринарні знання.

**Yatsenko I.V. Doctrinal principles of special veterinary knowledge integration in the complex forensic expert investigations: problems and ways to solve them.**

The article highlights the specifics of integration processes the impact taking place in forensic examination on the development of theoretical, methodological and organizational and legal foundations for the use of special veterinary knowledge in complex forensic research, as well as outlines their possibilities for expert provision of justice.

General integration processes in forensic expertise were analyzed and new types of complex forensic expertise were proposed and substantiated based on the integration of special veterinary knowledge into forensic research, which are the basis of complex forensic expertise, namely: veterinary-biological; veterinary-molecular-genetic; medical and veterinary; veterinary-transport-trasological; veterinary and ballistic; artistic-veterinary-psychological; environmental and veterinary; veterinary-fire-technical; veterinary and electrical engineering; veterinary and commodity scientist; veterinary and research of potent and poisonous substances; veterinary and soil science and research on the presence of harmful substances (pesticides) in the environment.

It has been proven, that based on the results of complex forensic expert studies, as well as the assessment of testimony, the opinion of experts can be provided in a categorical form (positive or negative) or in a probable form, and in case of insufficient signs revealed as a result of the research

or insufficient informativeness of the data, it can be an expert's opinion was drawn up in the form «not possible».

The proposed provisions of complex forensic examinations, in which special veterinary knowledge is integrated, allow to create specific methods that, after their approval and recommendations for implementation, can be entered into the State Register of methods of conducting forensic examinations. The above will significantly increase the efficiency of forensic expert activity.

**Key words:** forensic veterinary medicine, forensic veterinary examination, comprehensive forensic research, doctrinal principles, special veterinary knowledge.

**Постановка проблеми.** Науково-теоретичне обґрунтування, розробка та впровадження у практику нових різновидів судових експертиз продиктоване, перш за все, потребами правосуддя. Ті, що існують та нові види злочинних діянь зумовлюють появу нових об'єктів і завдань експертного дослідження, отже, необхідне залучення нових спеціальних знань, новітніх методів і засобів дослідження [1].

Цілком закономірно, що суспільство має реагувати на цю ситуацію впровадженням більш досконаліх й прогресивних методів та засобів боротьби, і одним з таких засобів є судова експертиза, у т. ч. й судово-ветеринарна, яка дозволяє на науковій основі із залученням новітніх досягнень науки і техніки високоефективно допомагати викривати злочинні діяння, бути складовою у доведенні вини особи у вчиненні злочину [2–4].

Судово-ветеринарна експертиза як наукова галузь та галузь практичної діяльності є відносно новим різновидом судової експертизи не лише в Україні, а й у багатьох зарубіжних країнах [5–6]. У системі спеціалізованих експертних установ Міністерства юстиції України цей напрям відкрито у 2019 році за ініціативи Харківського НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (нині – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»), проте вона вже займає важливе місце у системі експертних досліджень та експертному забезпеченні правосуддя для розв'язання судово-експертних завдань, пов'язаних із розслідуванням правопорушень щодо здоров'я і життя тварин, зокрема, жорстокого поводження з ними, браконьєрства, порушення ветеринарних правил, правил тримання та експлуатації тварин, а також правопорушень у ветеринарній діяльності [7–9].

Під час формування, розвитку й удосконалення наукових основ судово-ветеринарної експертизи актуальне значення має інтеграція спеціальних знань із різних галузей науки і техніки з метою розширення можливостей судової експертизи взагалі та судово-ветеринарної, зокрема,

шляхом застосування комплексного дослідження речових доказів. Вказане стане підґрунтям для активної творчості вчених, розробки новітніх методик судово-експертного дослідження та впровадження їх в теорію та практику судової експертології [10–11].

В Україні не розроблювалися шляхи вирішення проблем комплексних судово-експертних досліджень шляхом інтеграції спеціальних ветеринарних знань, а також не вироблена їхня парадигма, отже, досліджуване питання є актуальним.

**Стан опрацювання.** Інтеграційні процеси у судовій експертизі в цілому аналізували багато науковців, включно й автор цієї роботи [12–14]. Безумовно, їхні здобутки сприяли розв'язанню певних проблем у різних напрямках судово-експертної діяльності, хоча не всі питання привернули належну увагу.

Проблемам та шляхам їх вирішення під час інтеграції спеціальних знань у комплексні судово-експертні дослідження присвятили свої наукові розвідки багато українських теоретиків і практиків, а саме: Е.Б. Сімакова-Єфремян [15] (теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень); О.Ю. Грошева [16] (організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом); Л. Гула [17] (теоретичні основи проведення комплексних судових експертиз); К. П. Силенок, О.Ю. Грошева [18] (комплексні судові експертизи встановлення факту контактної взаємодії); В. Сезонов [20] (сутність і значення комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів); Куцкір Г.М. (процесуальні особливості допиту експерта в суді); І.В. Гора, І.І. Попович [21] (комплексне дослідження окремих об'єктів судово-технічної експертизи документів при вирішенні питання щодо встановлення давності їх виконання); С.В. Мельник, О.В. Грецьких [22]; П.В. Плевінскіс [23] (комплексна судово-медична характеристика автомобільної травми та особливості підходу до вирішення експертних завдань); О.В. Сидоренко [24] (проблемні питання підготовки та проведення комплексних судових експертиз щодо дослідження полімерних матеріалів та виробів з них).

Викладене вище свідчить про актуальність наукових пошуків у цьому напрямі.

**Мета роботи** – виокремити особливості впливу інтеграційних процесів, що відбуваються у судовій експертизі, на розроблення теоретичних, методологічних та організаційно-правових засад використання спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження; окреслити їх можливості для судово-експертної діяльності.

**Методи дослідження.** Методологічною основою дослідження є системний підхід, зумовлений

специфікою теми роботи, пов'язаний із використанням загальнонаукових і спеціально наукових методів, серед яких:

- *аналіз, синтез, аналогія* – для визначення сутності категоріального апарата комплексних судових експертиз;
- *системно-структурний метод* – для систематизації та структурування завдань судових експертів під час проведення комплексних судово-експертних досліджень з інтеграцією спеціальних ветеринарних знань;
- *формально-логічний метод*, який застосовано для визначення логіки комплексного судово-експертного дослідження, його специфіки залежно від видів спеціальних знань, що комплексуються;
- *метод моделювання* використовувався для розроблення алгоритмів проведення комплексних судово-експертних досліджень з інтеграцією спеціальних ветеринарних знань.

**Виклад основного матеріалу.** Об'єднання в одне ціле окремих частин означає «інтеграція» (від лат. *Integratio* – відновлення, заповнення), як загальнонаукове поняття. Максимальне використання наукових досягнень у різних галузях знань під час розслідування правопорушень та судового розгляду кримінальних проваджень, цивільних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення є головним орієнтиром судової експертизи.

Системний підхід лежить в основі формування наукових основоположних засад проведення комплексних судово-експертних досліджень. Унікальність процесу пізнання судового експерта залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, з-поміж них такі: наявності апробованих методик вирішення експертних завдань, придатності для дослідження конкретного об'єкта експертизи, загального і спеціального кругозору судового експерта, у тому числі й досвіду з проведення комплексних судових експертиз тощо. Виключно окремі складові комплексного експертного дослідження, що є результатом інтеграції спеціальних знань, створюють повне уявлення про цілісний досліджуваний об'єкт. Проте це не є механічним сумуванням складових елементів комплексного експертного дослідження.

Грунтовне визначення поняття «міжгалузєвого предмета комплексних судово-експертних досліджень у судовій експертизі вперше сформулювала Е. Б. Сімакова-Єфремян: «це фактичні дані (факти та обставини) справи щодо встановлення природи, властивостей, станів матеріальних об'єктів, їх родової (групової) належності, джерела походження, а також причин, механізму та умов, за яких відбулася подія (явище), шляхом інтеграційного використання комплексу спеціальних знань із різних галузей науки, техніки, мистецтва тощо, відповідними методами (засо-

бами) в результаті дослідження матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення діагностичних, ідентифікаційних та ситуаційних завдань судової експертизи» [15, с. 137].

Важливим питанням в судовій експертології є розподіл завдань судової експертизи за цільовою функцією. Так, Е.Б. Сімакова-Єфремян [15, с. 155] окреслила заключні риси ідентифікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань комплексних судово-експертних досліджень. З огляду на це, як зазначає вчена, ідентифікаційні завдання спрямовані на ототожнення інтеграційного об'єкта за його відображеннями – слідами або встановлення спільної родової (групової) належності порівнюваних об'єктів. Діагностичні завдання комплексних судово-експертних досліджень вирішуються з метою встановлення властивостей і стану інтеграційного об'єкта, віднесення його для певної категорії об'єктів. Ситуаційні завдання за своєю метою спрямовані на встановлення елементів певної ситуації або ситуації в цілому.

Слід зауважити, що автор цього дослідження, ґрунтуючись на аналізі експертної практики, висловив власну думку щодо завдань, які можуть бути вирішені суто судово-ветеринарною експертизою [14]. Таким чином, вище зазначене позитивно впливає на інтеграцію спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження, методологічна основа яких представлена у цій роботі.

Вирішення завдань комплексних судово-експертних досліджень, у т. ч. й за інтеграції спеціальних ветеринарних знань, обумовлена дослідженням інтеграційного об'єкта, тобто такого, для вивчення якого необхідно вирішити низку підзавдань і застосувати комплекс спеціальних знань із різних галузей науки, техніки тощо через використання методів різних наук, наприклад, судової ветеринарної медицини та біології, молекулярної генетики, товарознавства, балістики, трасології, мистецтвознавства тощо.

Доцільно зауважити, що для встановлення сутності комплексних судово-експертних досліджень необхідно також провести аналіз такої складової теорії пізнання досліджуваного явища як об'єкта, оскільки інтеграція спеціальних наукових знань за об'єктом судової експертизи є закономірним процесом формування нового спеціального знання в різних галузях наук. Наразі констатуємо, що виявлення й вивчення сутності інтеграційного об'єкта дозволяє забезпечити методологічну, термінологічну та інформаційну єдність досліджень у досить значній предметній галузі судової експертизи, а також сприяє об'єднанню в одну систему тих спеціальних знань, через застосування яких проводиться аналіз різних сторін цього об'єкта, що є необхідною умовою повного всебічного комплексного його дослідження.

Грунтуючись на аналізі експертної практики, Е. Б. Сімакова-Єфремян [15, с. 173] висловила власну думку стосовно визначення інтеграційного об'єкта судової експертизи, урахувавши його гносеологічний, процесуальний та інформаційний аспекти. Так, під інтеграційним об'єктом судової експертизи вчена пропонує розуміти «системне цілісне матеріальне (матеріалізоване) утворення, поєднане спільним предметом дослідження його різних сторін (властивостей), із метою вирішення завдання, що потребує застосування інтеграції спеціальних знань у різних галузях науки, техніки тощо».

Автор цієї статті вважає таке визначення поняття «інтеграційний об'єкт» обґрунтованим і повним та сформулював авторську дифеніцію об'єкта судово-ветеринарних досліджень [28, с. 94]. Отже, комплексне судово-експертне дослідження інтеграційного об'єкта, у т. ч. й за інтеграції об'єктів судово-ветеринарних досліджень для вивчення якого необхідно застосувати комплекс спеціальних знань із різних галузей науки, наприклад, судової ветеринарної медицини та екології, біології, медицини, електротехніки, ґрунтознавства, токсикології тощо.

Варто погодитись із думкою Е.Б. Сімакова-Єфремян [15, с. 108] про те, що в комплексних експертизах інтеграційним є об'єкт, предмет, завдання, суб'єкт та сукупність методів (тобто спеціальні знання), що застосовуються для вирішення завдань експертизи шляхом їх «комплексування». Без інтеграції спеціальних знань виконання комплексної експертизи, отже, й пізнання об'єкта, стає неможливим.

Ще одним важливим питанням, яке акцентується Е. Б. Сімакова-Єфремян на рівні дисертаційного дослідження [15, с. 156] є заборона спрямованості завдань комплексних судово-експертних досліджень на вирішення питань із встановленням правових сторін складу правопорушення, фактів порушень норм законодавства, винних осіб, тобто не можуть стосуватися питань права.

Варто підсумувати, що актуальним залишається питання розвитку теорії та практики вирішення експертних завдань з дослідження об'єктів на основі використання інтеграції знань різних наук, у т. ч. й судової ветеринарної медицини, а на підставі цього – розроблення конкретних методик комплексного експертного дослідження цих об'єктів.

Під час розроблення різновидів комплексних судових експертиз із залученням спеціальних ветеринарних знань розподіл першого рівня має відбуватися на підставі виокремлення того суб'єкта (судового експерта), якому належить провідна роль у вирішенні завдань комплексних судово-експертних досліджень, наприклад, судово-ветеринарному експерту: комплексна су-

дова ветеринарно-біологічна; ветеринарно-молекулярно-генетична; ветеринарно-транспортно-трасологічна; ветеринарно-балістична; ветеринарно-електротехнічна та ін.

Спираючись на теоретичний аналіз існуючих наукових досліджень в царині комплексних судових експертиз, узагальнивши і систематизувавши думку науковців, а також враховуючи власну судово-експертну практику, автор цієї публікації виокремив напрями, за якими відбуваються заключні інтеграційні процеси в судовій експертології, а з урахуванням цього запропонував та обґрунтував нові різновиди комплексних судових експертиз на основі інтеграції спеціальних *ветеринарних знань* у судово-експертні дослідження, зокрема такі комплексні судові експертизи, а саме: ветеринарно-біологічну; ветеринарно-молекулярно-генетичну; медико-ветеринарну; ветеринарно-транспортно-трасологічну; ветеринарно-балістичну; мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічну; екологічно-ветеринарну; ветеринарно-пожежо-технічну; ветеринарно-електротехнічну; ветеринарно-товарознавчу; ветеринарну та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин; ветеринарно-ґрунтознавчу та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі.

Залишаючи подальший теоретичний дискус для подальших досліджень, вважаємо доречним і важливим з теоретичної та праксеологічної точок зору схарактеризувати кожен запропонований різновид комплексної судової експертизи.

### **1. Комплексна судово ветеринарно-біологічна експертиза.**

*Предмет* комплексної судово-ветеринарної та судово-біологічної експертизи (дослідження об'єктів тваринного походження) утворюють фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо спільної (різної) групової чи родової належності біологічних об'єктів тваринного походження, їх стану за впливу на них різних чинників зовнішнього середовища, які встановлюються на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини й біології тварин, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів, як носіїв інформації, з метою вирішення ідентифікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань судової експертизи.

*Об'єктами* комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи є матеріали кримінального провадження (справи), жива тварина, труп тварини, органи тварин (шкіра, зуби, кістки скелета, внутрішні органи), фрагменти органів, тканини ссавців, птахів, риб, продукти їх життєдіяльності, а також комахи та їх фрагменти; похідні епідермісу шкіри тварин (волосся), птахів

(пір'я і пух), риб (луска); продукти життєдіяльності ссавців, птахів і риб, комах тощо.

*Завданнями* комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи є вирішення ідентифікаційних, діагностичних і ситуаційних завдань, для виявлення комплексу ознак, достатніх для встановлення таксономії слідів біологічного походження та механізму впливу чинників зовнішнього середовища на них (гниття, термічна дія тощо) на основі використання спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини та біології тварин.

Ці завдання можна реалізувати постановкою такого питання у процесуальному документі про призначення комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи, зокрема, частиною якої тварини є наданий на дослідження біологічний об'єкт?

До *методів* комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, морфометричні, гістологічні, судово-ветеринарні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судово-ветеринарної та судово-біологічної експертиз.

*Алгоритм* комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На *підготовчій стадії* комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протоколи огляду місця події, в яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирішення експертної комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до Інструкції про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – *відомча Інструкція*) [25].

На *дослідницькій стадії* проводяться роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судово-біологічні. З огляду на це, якщо об'єктом експертизи є тварина(-и), *судово-ветеринарним експертом* проводиться дослідження живої тварини чи трупа тварини, встановлюється характер ушкоджень, їх локалізація, послідовність (черговість) заподіяння, ступінь тяжкості кожного із ушко-

джень, давність та механізм утворення; за характером ушкодження тіла тварини встановлюється травуючий фактор, який міг його спричинити; причина утворення тілесних ушкоджень чи смерті тварини, причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженнями та розладом здоров'я тварини чи її смертю [26]; здійснюється відбір біологічного матеріалу тваринного походження для судово-біологічних досліджень (крові, волосся, кісток скелета, органів, луски, пір'я тощо).

*Судовий експерт-біолог* встановлює, чи є об'єкти, надані на дослідження, об'єктами тваринного походження; визначає їх таксономічну належність, а також вид впливу різних чинників зовнішнього середовища на біологічний матеріал, наданий для дослідження; таксономічну належність тварини; чи належить тварина чи труп тварини до хребетних; якому виду тварин належать внутрішні органи (їх фрагменти); чи є об'єкти, вилучені з поверхні предметів (ізольованих органів), волоссям тварин, лускою, пір'ям, спермою тощо, яка їх таксономічна належність; яка давність заселення трупа тварини личинками комах, виявлених в ньому; чи мають спільне походження біологічні об'єкти (волосся, луска) і зразки порівняння від єдиного джерела (тварини) тощо. Ці дослідження проводяться з урахуванням даних викладених в протоколі огляду місця події.

На стадії *узагальнення та оцінки результатів* судово-ветеринарних та судово-біологічних досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільним діями експертної комісії є синтез даних, отриманих стосовно досліджуваного об'єкта, на попередніх стадіях дослідження. Констатується факт належності біологічного матеріалу – людині чи тварині, якщо тварині, то якого виду; акцентується увага на тому, які чинники зовнішнього середовища діяли на досліджений біологічний матеріал тощо.

На *заклучній стадії* проведення комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи експертна комісія укладає *заклучні висновки експертів*, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі, або у формі «не виявляється можливим» (далі – *НВМ*). У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

## **2. Комплексна судова ветеринарно-молекулярно-генетична експертиза.**

*Предмет* комплексної судової ветеринарно-молекулярно-генетичної експертизи складають фактичні дані та обставини кримінального

провадження (справи) щодо вирішення ідентифікаційних та діагностичних завдань судово-експертних досліджень на основі молекулярних механізмів спадковості й мінливості живих організмів, а також мінливості їх генетичного апарату, за допомогою яких визначають подібність чи відмінності геномів різних тваринних організмів, які встановлюються на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини й молекулярної генетики, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів, як носіїв інформації.

Об'єктами комплексного судового ветеринарно-молекулярно-генетичного дослідження є матеріали кримінального провадження (справи), підекспертна тварина чи труп тварини, висновки інших експертиз, що містять інформацію про обставини події, як вихідні дані; відповідна ветеринарна документація, кров, сперма, піт, волосся, сеча, внутрішні органи і тканини організму, кістки скелета чи їх окремі фрагменти, корма для тварин та кормові добавки тощо.

Суб'єктами проведення цієї комплексної судової експертизи є судово-ветеринарний експерт та судовий експерт-генетик в складі комісії судових експертів.

Завданнями комплексного ветеринарно-молекулярно-генетичного дослідження є: виявити комплекс ознак, достатніх для встановлення totoжності шуканого об'єкта і конкретних об'єктів, що перевіряються, тобто того, чи мають вони єдине джерело походження, проте знаходяться у різному стані. Для цього використовується комплекс спеціальних знань в галузі судової ветеринарної медицини і генетики. Так, наприклад, у практиці судово-експертної діяльності автора цієї статті була необхідність встановити належність одній чи кільком тваринам, окремих частин розчленованої туші тварини, які були упаковані в окремих мішках, а ці мішки виявили на певній відстані один від одного у межах певної території. Вирішуючи ідентифікаційні завдання, можна встановити належність розчленованої туші тварини певному виду тварин, наприклад, всі фрагменти тіла належать дикому кабану, або всі фрагменти належать свійській свині, або певні фрагменти належать лосю, а певні – оленю [14, с. 72].

Отже, ідентифікація цілого об'єкта за окремими частинами єдиного цілого, дозволяє встановити зв'язок між вчиненим правопорушенням і фактом виникнення слідів, тобто залежність різних, але взаємопов'язаних між собою подій, а також причетність особи до вчинення злочину тощо.

Доречно вказати, що ідентифікаційні завдання можуть вирішуватись й під час ототожнення таких об'єктів, як корми і кормові добавки для

тварин з метою встановлення, чи мають надані на дослідження зразки єдине джерело походження. Наприклад, встановлення належності кормів для тварин і кормових добавок до однієї партії, вироблених одним оператором ринку, за однією рецептурою, за однією технологією, на одній технологічній лінії тощо.

Діагностичні завдання судово-експертних досліджень вирішуються для встановлення біологічної спорідненості тварин у поколіннях («мати», «батько» – «дитинча»), встановлення видової належності фрагментів тіла тварини тощо.

Ці завдання можуть бути реалізовані шляхом постановки суб'єктом призначення комплексної судової ветеринарно-молекулярно-генетичної експертизи для вирішення експертною комісією, а експертна комісія їх реалізує шляхом надання обґрунтованого висновку експертів на питання, поставлені у процесуальному документі про призначення цієї експертизи, зокрема: чи належать зразки біологічного матеріалу тварині або людині? Якщо тварині, то якому виду? Чи є біологічна спорідненість тварин у поколіннях: «мама»-«дитинча»? Чи належать зразки кормів для тварин, наданих на дослідження, до однієї партії? Чи є в кормі для тварин інгредієнти тваринного походження? Якщо так, то якого виду тварин?

До методів комплексної судової ветеринарно-молекулярно-генетичної експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, клінічні судово-ветеринарні, патоморфологічну судово-ветеринарні, молекулярно-генетичні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення комплексної судово-ветеринарної та судово-молекулярно-генетичної експертизи.

Алгоритм комплексної судової ветеринарно-молекулярно-генетичної експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На підготовчій стадії комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протокол огляду місця події в яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Також вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирішення експертній комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На дослідницькій стадії проводяться роздільні дослідження судово-ветеринарні та судово-молекулярно-генетичні. З огляду на це, якщо об'єктом експертизи є тварина(-и), *судово-ветеринарним експертом* здійснюється відбір біологічного матеріалу для молекулярно-генетичних досліджень (букального епітелію, крові, слини, сечі, волосся, кісток скелета, органів, кормів для тварин чи кормових добавок тощо); проводиться клінічне або патоморфологічне судово-ветеринарне дослідження, описується вигляд наданого на дослідження біологічного матеріалу, зразків кормів та кормових добавок.

*Судовий експерт-генетик* встановлює видову належність об'єктів біологічного походження (живих тварини або трупів тварин); належність слідів біологічного походження від конкретної тварини; визначення біологічної спорідненості тварини у поколіннях («мати», «батько» – «дитинча»); визначає належності кормів для тварин і кормових добавок до однієї партії, з'ясовує, які інгредієнти тваринного походження входять до складу кормів (свинина, яловичина, риба тощо). Для цього експерт-генетик виділяє ДНК з біологічного матеріалу тваринного походження, проводить його якісний та кількісний аналіз, електрофорез, ставить реакцію ампліфікації, розділення та детекції продуктів ампліфікації, оцінку отриманих результатів.

На стадії *узагальнення та оцінки результатів* судово-ветеринарних та судово-молекулярно-генетичних досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільними діями експертної комісії є синтез даних, отриманих стосовно досліджуваного об'єкта на попередніх стадіях дослідження. Констатується факт належності біологічного матеріалу людині чи тварині, якщо тварині, то якого виду; з'ясовується біологічна спорідненість тварин у поколіннях: «мама»-«дитинча», «батько»-«дитинча»; належності кормів для тварин і кормових добавок до однієї партії, інгредієнтний склад кормів тваринного походження тощо.

На *заклучній стадії* проведення комплексної ветеринарно-молекулярно-генетичної експертизи експертна комісія формулює заключні висновки та оформляє результати експертизи.

На *заклучній стадії* проведення комплексної судової ветеринарно-молекулярно-генетичної експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

### 3. Комплексна судова медико-ветеринарна експертиза.

*Предмет* комплексної судової медико-ветеринарної експертизи утворюють фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо механізму травмування людини твариною, які встановлюються на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової медицини й судової ветеринарної медицини, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів, як носіїв інформації, з метою вирішення діагностичних та ситуаційних завдань судової експертизи.

*Об'єктами* комплексного судового медико-ветеринарного дослідження є матеріали кримінального провадження (справи), травмована людина, чи труп людини, підекспертна тварина чи труп тварини, висновки інших експертів, що містять інформацію про обставини події, як вихідні дані; відповідна медична й ветеринарна документація, тощо.

*Суб'єктами* проведення цієї комплексної судової експертизи є судово-медичний та судово-ветеринарний експерти в складі комісії судових експертів.

Комплексне судове медико-ветеринарне дослідження дає змогу, використовуючи комплекс судово-експертних знань у галузі судової медицини і судової ветеринарної медицини, виявити комплекс ознак, достатніх для встановлення механізму травмування людини твариною.

*Завданнями* комплексної судової медико-ветеринарної експертизи є: визначення механізму ушкодження людини (трупа) підекспертною твариною, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між ушкодженням людини твариною та розладом її здоров'я чи смертю. Ці завдання можна реалізувати постановкою таких питань у процесуальному документі про призначення комплексної судової медико-ветеринарної експертизи: чи можуть бути рубці, виявлені в ділянці (назва) постраждалого громадянина М., утворені від ран, спричинених зубами (кігтями) тварини? Чи могли бути ушкодження, виявлені в ділянці (назва) постраждалого громадянина М. спричинені зубами тварини певної породи?

До *методів* комплексної судової медико-ветеринарної експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, морфометричні, моделювання, судово-медичні та судово-ветеринарні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертів та довідкової літератури.

*Алгоритм* комплексної судової медико-ветеринарної експертизи полягає в стадійності дослі-

дження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

*Змістом* комплексної судової медично-ветеринарної експертизи є:

1) вивчення комісією експертів наданих матеріалів кримінального провадження (справи), зокрема, протоколу огляду місця події, медичних документів, а також об'єктів з метою встановлення характеру, локалізації, механізму утворення ушкоджень на тілі людини, заподіяних твариною та ступеня їх тяжкості.

2) роздільне дослідження здійснюється наступним чином. Шляхом проведення *судово-медичних досліджень* встановлюються характер, локалізація, морфометричні характеристики ушкоджень, механізм та давність утворення, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень; з'ясовується, які тілесні ушкодження є у постраждалого громадянина; якщо є, яка їх кількість, локалізація і ступінь тяжкості; чи могли бути отримані постраждалим громадянином тілесні ушкодження у строк, спосіб і при обставинах, на які він вказує; чи є ушкодження, заподіяне постраждальому громадянину М., твариною, небезпечними для життя в момент їх заподіяння, а якщо так, то чим зумовлена ця небезпека; яка причина смерті людини, труп якої було досліджено; чи існує причинно-наслідковий зв'язок між спричиненими людині тілесними ушкодженнями твариною за встановлених обставин і розладом її здоров'я чи смертю; які ускладнення здоров'я від заподіяних ушкоджень постраждалій людині твариною виникли за життя тварини; чи є ці ускладнення смертельними.

Якщо ж експертне дослідження проводиться із плином часу і на тілі постраждалої людини сліди ушкоджень, заподіяних твариною, залишилися у вигляді рубців шкіри, проводиться відповідне моделювання місць розташування ушкоджень та характеру травм, зафіксованих у наданій для дослідження медичній документації, складеній на момент заподіяння ушкодження, а також зафіксованого під час освідування особи.

*Судово-ветеринарним дослідженням* встановлюються реєстраційні дані підекспертної тварини (вид, кличка, стать, вік), визначаються зоометричні параметри тварини: жива маса або маса трупа тварини, довжина тулуба, висота в холці на рівні ліктьового відростка ліктьової кістки, висота в крижі, проміри зубів, кінцівок тощо.

3) спільним діями експертної комісії є зіставлення тілесних ушкоджень на тілі потерпілої людини з морфометричними параметрами та просторовими характеристиками травмувальних елементів тварини (зубів, кігтів тощо) та установа механізму утворення слідів ушкодження. Встановлюється тварина, яка могла спричинити потерпілому наявні тілесні ушкодження, а також аргументується травмувальний

чинник, яким були заподіяні тілесні ушкодження людині (зуби, кігті тощо) і обґрунтовується версія судових експертів. Також експертна комісія підтверджує або спростовує відповідність показань потерпілої людини судово-медичним та судово-ветеринарним даним в частині того, що тілесні ушкодження їй були спричинені певним ушкоджувальним чинником, а також в термін та умови, на які це вказує.

На *заключній стадії* проведення комплексної судової медико-ветеринарної експертизи експертна комісія укладає загальний висновок експертів, в якому формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких питання не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної медичної та ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

#### **4. Комплексна судова ветеринарно-транспортно-трасологічна експертиза.**

*Предметом* комплексної судової ветеринарно-транспортно-трасологічної експертизи є фактичні дані та обставини справи про дорожньо-транспортну подію (далі – ДТП), пов'язану із механізмом контактування транспортного засобу (далі – ТЗ) та тварини, механізмом заподіяння ушкоджень тварині, причин і умов, які зумовили виникнення ДТП, які встановлюються на основі інтеграції спеціальних знань у галузях судової ветеринарної медицини та транспортної трасології.

*Об'єктами* комплексної судово-ветеринарної та судово-транспортно-трасологічної експертизи є матеріали кримінального провадження; ТЗ; живі тварини, з якими відбулося ДТП або труп тварини; сліди біологічного походження на транспортному засобі (волосся, кров); сліди проникнення в тіло тварини часток фарби, уламків скла та інших сторонніх предметів чи часток; місце ДТП; результати інших експертиз, що містять інформацію про предмет досліджень; відповідна ветеринарна документація (протокол судово-ветеринарного розтину), що надаються органом (особою), який призначив експертизу.

*Завданням* комплексної судово-ветеринарної та судово-транспортно-трасологічної експертизи є встановлення механізму контактування ТЗ та тварини; якою частиною ТЗ могли бути заподіяні ушкодження на тілі тварини в момент контактування з транспортним засобом.

Виходячи із завдань комплексної судово-ветеринарної та судово-транспортно-трасологічної експертизи можуть бути сформувані такі питання для постановки їх на вирішення експертної комісії: Який механізм контактування тварини та ТЗ? Стояла чи рухалася тварина на момент первин-



ного контакту з ТЗ? Якою була траєкторія руху тварини відносно напрямку руху ТЗ (попутно, назустріч, під кутом)? Чи спроможні з технічної точки зору показання водія ТЗ, свідка та інших учасників ДТП щодо механізму контактування тварини із ТЗ? Яким ТЗ був учинений наїзд на тварину? Яка послідовність контактування ТЗ з твариною (у разі контактування з декількома транспортними засобами)?

*Методами* комплексного судово-ветеринарного та судово-транспортно-трасологічного дослідження є такі: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, мікроскопічні, ситуалогічний аналіз, хроматографічні, спектральні, рентгеноскопічні, хімічні, фізико-технічні тощо) та спеціалізовані експертні методики.

*Суб'єктами* проведення комплексної судово-ветеринарної та судово-транспортно-трасологічної експертизи є судово-ветеринарний експерт, якому належить провідне значення, а також експерт-транспортний трасолог, які разом складають експертну комісію.

*Алгоритм* комплексної судової ветеринарно-транспортно-трасологічної експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На *підготовчій стадії* комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протокол огляду місця події в яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Також вивчаються обставини справи; знайомляться із питаннями, поставленими на вирішення експертної комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження, фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На *дослідницькій стадії* проводяться роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судової транспортно-трасологічні для досягнення кінцевої мети – встановлення механізму та факту контактування транспортного засобу із твариною. Такі дослідження мають різний зміст для судово-ветеринарного експерта і судового трасолога. Вирішення окремих експертних підзавдань, тобто дослідження кожним експертом згідно з характером його спеціальних знань відповідних об'єктів дослідження зумовлене комплексністю дослідження.

З огляду на вище зазначене, *судово-ветеринарний експерт* проводить дослідження ушкоджень живої підекспертної тварини чи підекспертного трупа тварини, зокрема: встановлює

характер ушкодження (рана, перелом кісток скелета, крововилив тощо; проникаюче/непроникаюче, наскрізне, сліпе, дотичне), локалізацію, механізм, черговість, прижиттєвість чи посмертність, а також давність утворення; встановлює ушкодження внутрішніх органів, кісток скелета та м'яких тканин; визначає інші сліди (у тому числі механічні, термічні, хімічні тощо) на тілі тварини; визначає ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини; визначає ушкодження в тілі тварини, які були спричинені внаслідок контактної взаємодії тварини з ТЗ; вивчає результати рентгенологічних, ультрасонографічних, компютерно-томографічних, магніто-резонансної томографії, досліджень тощо.

Якщо досліджується безпосередньо підекспертна тварина, то зазначається локалізація ушкоджень та інших слідів, використовуючи систему скелетотопічних координат (виступаючі частини кісток скелета, ребра, западини, природні отвори тощо). У разі відсутності на момент експертного дослідження на тілі підекспертної тварини ушкоджень та інших слідів у зв'язку із плином часу, проводиться відповідне моделювання із позначенням місць розташування ушкоджень та інших слідів, що зафіксовані у ветеринарній документації. Якщо підекспертна тварина відсутня із різних причин, то ця слідова інформація може моделюватися на муляжі тварини того ж виду і розмірів, яка за своїми зовнішніми даними відповідає підекспертній тварині. У разі наїзду ТЗ на декількох тварин досліджується відповідна слідова інформація на кожній із них.

Завданням *експерта-транспортного трасолога* під час огляду ТЗ є виявлення пошкоджень, напрямку дії сил, у результаті яких вони виникли, фіксація слідів, дослідження його вузлів, окремих деталей, кабіни автомобіля (якщо ДТП мало місце з вантажним автомобілем) або салону кузова (якщо ДТП мало місце з легковим автомобілем, автобусом тощо), інших слідів (нашарувань тощо) на ТЗ, пошкодження та інші сліди (за їх наявності) на рульовому колесі, панелі, обшивках дверей, сидіннях, полу, різноманітних органах керування із детальною їх фіксацією. Ці дослідження дають можливість установити механізм утворення пошкоджень та інших слідів на ТЗ з урахуванням слідової інформації, що зафіксована при огляді місця ДТП.

Якщо з будь-яких причин ТЗ не наданий для дослідження експерту-транспортному трасологу, то дослідження його пошкоджень здійснюється за матеріалами, зафіксованими в протоколі огляду місця події, схемах, фотознімках інших носіях інформації. У таких випадках доцільно моделювати вказані в протоколі огляду місця події пошкодження, сліди на аналогічному ТЗ.

При *порівняльних дослідженнях* зіставляються пошкодження та інші сліди на ТЗ і тілесні

ушкодження у підекспертної тварини, розташування їх відносно опорних поверхонь, механізм їх утворення. За результатами порівняльних досліджень установлюється механізм контактування ТЗ з твариною. Зазначені дослідження проводяться з урахуванням результатів огляду місця події: місця знаходження тварини після контакту з ТЗ, слідів її волочіння, ковзання, кочення, зокрема, садна, травматичне облісіння, потертість, протертість та інші, місця розташування ТЗ після наїзду, його слідів на проїзній частині дороги (гальмування, бокового ковзання, кочення тощо).

Під час встановлення механізму контактування тварини з ТЗ можуть використовуватися також спеціальні знання матеріалознавця (хіміка) для дослідження слідів фарби, пально-мастильних матеріалів, полімерів; біолога для дослідження слідів біологічного походження (волосся, крові), а також експертів-криміналістів, хіміків та інших, залежно від виявлених слідів і спеціальних знань, які потрібні для їх дослідження.

За результатами досліджень комісія експертів установлює механізм контактування ТЗ з твариною, формулює висновки щодо поставлених суб'єктом призначення комплексної судово-ветеринарної та судово-транспортно-трасологічної експертизи питань в категоричній, умовній чи ймовірній формі. У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти викладають причини, внаслідок яких останні не вирішувалися (недостатність виявлених ознак, відсутність ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів кримінального провадження тощо).

У процесі проведення комплексної судово-ветеринарної та транспортно-трасологічної експертизи детально та всебічно досліджується ТЗ, зокрема, вивчається облаштування кабіни, салону кузова та осіб, що знаходилися в ньому на момент ДТП. Слідоутворюючі та слідосприймаючі об'єкти утворюють систему контактано-слідових взаємодій, які встановлюються судово-транспортним трасологом залежно від характеру та механізму їх утворення. Виникнення тілесних ушкоджень у водіїв при зіткненнях ТЗ, при наїздах на перешкоди, у т. ч. й тварин, обумовлене дією сил інерції, і це створює базис даних для експертних досліджень.

За результатами проведених досліджень комісією експертів оцінюються, аналізуються та узагальнюються дані, щодо одержаних ними моделей механізму утворення слідів і пошкоджень на ТЗ зі слідами на тілі тварини на момент ДТП. На основі аналізу виявлених кожним експертом ознак установлюється загальний механізм утворення пошкоджень та інших слідів із вирішенням питання стосовно особи, яка знаходилася за кермом ТЗ, та осіб, що знаходилися на місцях пасажирів (пасажира).

На *заключній стадії* проведення комплексної судової ветеринарно-транспортно-трасологічної експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

### **5. Комплексна судова ветеринарно-балістична експертиза.**

*Предметом* цього різновиду комплексної експертизи є фактичні дані й обставини застосування вогнепальної та метальної зброї, а також боєприпасів, що спричинили поранення чи загибель тварини, що встановлюються шляхом інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини та судової балістики.

*Об'єктами* комплексної судово-ветеринарної та судово-балістичної експертизи є: жива поранена тварина, труп тварини чи його фрагменти; вогнепальна зброя або її частини; патрони та елементи спорядження патронів; снаряди (кулі, картеч, шрот), гільзи, пижі, капсул, порох; вогнепальні ушкодження й нашарування на тілі підекспертної тварини чи елементах речової обстановки місця події; матеріали справи, що містять необхідну інформацію про обставини застосування зброї та набоїв, у т. ч. протокол огляду місця події, протокол обшуку, протокол відтворення обстановки та обставин події, слідчого експерименту разом із схемами і фотографіями; протоколи допиту підозрюваного та свідків тощо.

*Суб'єктами* проведення комплексної судової ветеринарно-балістичної експертизи є судово-ветеринарний експерт та експерт-баліст.

*Завданням* комплексної судової ветеринарно-балістичної експертизи є встановлення обставин застосування вогнепальної зброї та певного виду набоїв, якими заподіяно вогнепальне ушкодження або смерть тварини. Оскільки завдання судової експертизи тісно пов'язані із питаннями, які ставляться на вирішення експертної комісії, останніми можуть бути такі: чи є ушкодження на трупі тварини вогнепальними? Чи є спроможними з точки зору спеціальних знань показання підозрюваного стосовно обставин виконання пострілу? Яка черговість утворення декількох вогнепальних ушкоджень?

*Методами* комплексної судової ветеринарно-балістичної експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.); окремі (судова фотографія, рентгеноскопічні чи рентгенографічні, макроскопічні, мікроскопічні,

макро-мікроскопічні, дослідження в ультрафіолетових чи інфрачервоних променях, хроматографічні, спектральні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні ветеринарної та товарознавчої експертиз.

*Алгоритм* комплексної судової ветеринарно-балістичної експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та балістичної.

На *підготовчій стадії* комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протоколи огляду місця події, що містять відомості про об'єкти дослідження. Також вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирішення експертній комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На *дослідницькій стадії* проводяться роздільні дослідження судово-ветеринарні та судово-балістичні. З огляду на це, *судово-ветеринарний експерт* проводить дослідження пораненої живої тварини чи підекспертного трупа тварини, зокрема: встановлює характер ушкодження (рана, перелом кісток скелета, крововилив тощо; наскрізне, сліпе, дотичне), локалізацію, черговість, прижиттєвість чи посмертність, а також давність утворення; визначаються характеристики вхідного та вихідного ранових отворів (форма: щілоподібна, веретеноподібна, округла, овальна); характер кінців, країв, а також визначаються характеристики ранового каналу (довжина, напрям, вектор стосовно вхідного отвору, характер стінок і ребер, ступінь їх гладкості або шорсткості ранового каналу, форма і профіль дна тощо); стан шкіри навколо ушкодження; встановлює ушкодження внутрішніх органів, кісток скелета та м'яких тканин за напрямом ранового каналу; визначає ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини; встановлює причину смерті тварини.

Якщо під час судово-ветеринарного дослідження в рановому каналі буде виявлено уражуючий елемент чи окремі фрагменти (елементи) конструкції, судово-ветеринарний експерт вилучає ці об'єкти для судово-балістичних досліджень.

Комплекс проведених судово-ветеринарних досліджень дає можливість сформулювати обсяг даних, який буде використаний експертом-ба-

лістом для встановлення конкретної відстані, напряму, місця з якого було здійснено постріл, визначення положення тіла підекспертної тварини щодо елементів обстановки на місці події у момент спричинення їй ушкодження.

*Судовим експертом-балістом* в рамках проведення комплексної судової ветеринарно-балістичної експертизи здійснюються такі дії: дослідження безпосередньо зброї, її елементів конструкції чи фрагментів, які були вилучені з тіла підекспертної тварини або з місця події; визначення належності зброї до категорії «вогнепальної», способу її виготовлення, придатності до стрільби, наявності дефектів, спроможності здійснення із досліджуваної зброї пострілів без натискання на спусковий гачок; встановлення конкретної відстані стрільби, комплекс ознак якої відповідає комплексу, виявленому на тілі підекспертної тварини; визначає характер розльоту множин високошвидкісних кінетичних снарядів, границі осипу картечі чи шроту, характерні для певної дистанції стрільби; розраховує параметри траєкторії польоту високошвидкісних кінетичних снарядів (у разі стрільби з невеликої дистанції); безпосереднє дослідження уражуючого елемента або його фрагментів чи окремих елементів конструкції для встановлення виду, калібру, моделі зброї або конкретного зразка зброї, особливості її застосування, її балістичних характеристик уражаючих властивостей вистріляних з неї уражаючих елементів з якої було здійснено постріл; визначення наявності чи відсутності на поверхні уражуючого елемента чи його фрагментах слідів взаємодії із перешкодою для визначення особливостей характеру ушкодження тварини (внаслідок прямого влучення уражуючого елементами в результаті його рикошету від поверхні перешкоди або після пробиття ним перешкоди).

Крім того, судовий експерт-баліст з'ясовує, чи є на краях ушкоджень сліди металізації; якщо так, то з якого металу (сплаву) виготовлений об'єкт, що лишив слід; якщо ушкодження вогнепальне, то яким типом снаряда (куля, картеч, шрот) воно утворене; який діаметр снаряда; із якого виду вогнепальної зброї був вистрелений снаряд, що утворив ушкодження; яким було взаємне розташування зброї й тварини під час пострілу; з якої відстані виконаний постріл.

На стадії *узагальнення та оцінки результатів* судово-ветеринарних та судово-балістичних досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільним діями експертної комісії є синтез даних, отриманих стосовно досліджуваного об'єкта, на попередніх стадіях дослідження, зокрема щодо механізму ушкодження тварини (наприклад, чи є воно вогнепальним, або чи було ушкодження спричинене в результаті влучення уражуючого елемента, введеного у вільний політ іншими фізичними принципами метання (із пнев-

матичної зброї тощо)), встановлюється дистанція пострілу (з близької чи неблизької) за наявністю чи відсутністю слідів пострілу (слідів механічної дії стислого повітря із каналу ствола у разі пострілу у щільний чи нещільний притул) у вигляді характерних ушкоджень волосяного покриву та шкіри, термічної дії порохових газів, слідів кіптяви, слідів металізації та пально-мастильних матеріалів, незгорілих часток або зерен порохового (піротехнічного) заряду тощо.

На *заключній стадії* проведення комплексної судової ветеринарно-балістичної експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

#### **6. Комплексна судова мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічна експертиза.**

*Предметом* комплексної судової мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічної експертизи є фактичні дані та обставини справи, що встановлюються на основі інтеграції спеціальних знань у галузях мистецтвознавства, судової ветеринарної медицини та психології щодо наявності в примірниках друкованої, аудіо-, відеопродукції тощо такої інформації, що має ознаки пропаганди та публічних закликів до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій; її впливу на соціально-психологічні особливості споживача, неповнолітню та малолітню особу.

*Об'єктами* комплексного судового мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічного дослідження є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі (друкована, аудіо-, відеопродукція, яка містить інформацію щодо пропаганди, публічних закликів до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також матеріали кримінального провадження). Дослідження таких об'єктів здійснюється шляхом створення комісії експертів для проведення комплексної мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічної експертизи, до складу якої входять судово-ветеринарний експерт, судовий експерт-мистецтвознавець, судовий експерт-лінгвіст та судовий експерт-психолог.

*Завдання* комплексної мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічної експертизи спрямовані на виявлення та визначення в

примірниках друкованої, аудіо-, відеопродукції тощо інформації, що пропагує культ насильства та жорстокості; її вплив на соціально-психологічні особливості споживача, неповнолітню, малолітню особу.

При цьому можуть вирішуватися такі *питання*: чи належить інформація (або інший об'єкт дослідження), який міститься на носіїв інформації до такої, що пропагує культ насильства та жорстокості? Чи може поширена інформація розглядатися як така, що містить публічні заклики до вчинення дій, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами? Яким чином матеріали із закликами до вчинення таких дій впливають на споживача, на формування світогляду, розвиток психіки неповнолітньої, малолітньої особи?

До *методів* комплексної судової мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічної експертизи належать: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (експериментально-психологічне дослідження, мистецтвознавчий та психологічний аналіз тощо) та спеціалізовані методики експертного дослідження, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судово-ветеринарної, судово-лінгвістичної, судово-мистецтвознавчої та судово-психологічної експертиз.

*Алгоритм* комплексної судової мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічної експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На *підготовчій стадії* комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протоколи огляду місця події, що містять відомості про об'єкти дослідження. Також вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирішення експертній комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На *дослідницькій стадії* проводяться роздільні дослідження: судово-мистецтвознавчі, судово-ветеринарні, судово-лінгвістичні та судово-психологічні. З огляду на це:

- *судовий експерт-мистецтвознавець* установлює особливості аудіо-, відео-, друкованої продукції (цільове призначення, змістовна складова, характер, художня цінність тощо);
- *судовий експерт-лінгвіст* з'ясовує зміст понять, лексичне значення слів або словос-

получень, використаних в тих або інших текстах, їх стилістичну забарвленість, смислове навантаження, характер інформації, що міститься в текстах (чи може поширена інформація розглядатися як така, що містить публічні заклики до вчинення дій, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами); встановлює етимологічне значення термінів, які окреслюють феномен пропаганди культу насильства та жорстокості, зокрема: «пропаганда», «культ», «жорстокість», «жорстокий», «насильство», «садизм», «знущання» тощо;

- *судовий експерт-психолог* проводить дослідження впливу отриманої інформації змістовного характеру на споживача (дорослу людину, неповнолітню, малолітню особу);

- *судово-ветеринарний експерт* встановлює видову належність тварини, яка є об'єктом дослідження, її належність до хребетних тварин та фізичний стан на момент дій з нею; чи була тварина на момент початку наданого відеозапису живою; характер і локалізацію тілесних ушкоджень, утворення явних ознак каліцтва (наприклад, травматична ампутація кінцівки, травматичне видалення очного яблука, травматичне видалення зубів тощо); ступінь тяжкості заподіяних тварині тілесних ушкоджень в результаті жорстокого поводження з нею зафіксовано в наданих на дослідженнях матеріалах; до яких наслідків могли призвести тілесні ушкодження, заподіяні тварині; чи могли нанесені тілесні ушкодження спричинити смерть тварини.

На стадії узагальнення та оцінки результатів мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічних досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільним діями експертної комісії формулюється синтез даних, отриманих стосовно досліджуваного об'єкта на попередніх стадіях дослідження, зокрема, про наявність або відсутність у примірниках друкованої, аудіо-, відеопродукції тощо інформації, що має ознаки пропаганди та публічних закликів до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій; її впливу на соціально-психологічні особливості споживача, неповнолітню та малолітню особу. Зауважимо, що питання, поставлені перед експертною комісією, можуть вирішуватися в категоричній, імовірній формах або у вигляді «НВМ» з аргументацією конкретних причин.

На *заключній стадії* проведення комплексної судової мистецтвознавчо-ветеринарно-психологічної експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають

причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

### **7. Комплексна судова еколого-ветеринарна експертиза.**

Цей різновид комплексної судової експертизи є найбільш обґрунтованим засобом доказування у судочинстві для вирішення питання щодо наявності або ступеню негативного антропогенного впливу на досліджуваний об'єкт, а також відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю і життю тварин, у т. ч. й водних, від несприятливого впливу навколишнього природного середовища. Особлива цінність такої експертизи під час розслідування злочину – екоцид (ст. 441 Кримінального кодексу України).

*Предмет* комплексної судової еколого-ветеринарної експертизи утворюють фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) з метою встановлення природи і масштабів негативного антропогенного впливу на об'єкти тваринного походження, а також визначення шляхів поширення шкідливих речовин в навколишньому середовищі, які встановлюються на основі інтеграції спеціальних ветеринарних і природничих знань у галузі природокористування і охорони біологічних об'єктів, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів, як носіїв інформації за фактами негативного антропогенного впливу на біоценози, з метою вирішення діагностичних та ситуаційних завдань судової експертизи.

*Об'єктами* комплексної судової ветеринарно-екологічної експертизи є матеріали кримінального провадження (справи), висновки інших експертів, відповідні ветеринарні документи про стан здоров'я тварин; вода, ґрунт, тварини (трупи). Особливим об'єктом екологічної експертизи є тваринні гідробіоти, їх життя та здоров'я у взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем.

Для проведення цієї експертизи формують комісію судових експертів, до складу якої входять: судово-ветеринарний експерт та судовий експерт-еколог.

Комплексне судове еколого-ветеринарне дослідження дає змогу, використовуючи комплекс спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини та екології, виявити комплекс ознак, достатніх для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю або розладами здоров'я тварин, у т. ч. й водних, та різними чинниками, що можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, тобто бути небезпечними.

Завданнями комплексної судової еколого-ветеринарної експертизи є: встановлення фактичних даних та обставин, що пов'язані з настанням надзвичайної екологічної ситуації, або інших негативних для екології наслідків, а також з'ясування причинного зв'язку між станом здоров'я тварин, його змінами та шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, спричиненим антропогенною діяльністю [30].

Комплексна судова еколого-ветеринарна експертиза природних або штучних біоценозів ґрунтується на даних, що отримують в результаті застосування знань із різних галузей наук природничого циклу: фізики, хімії, біології, екології, що дає можливість відповісти на питання еколого-ветеринарного характеру.

Ці завдання можуть бути реалізовані шляхом постановки суб'єктом призначення комплексної судової експертизи питань для їх вирішення експертною комісією, а експертна комісія їх реалізує шляхом надання обґрунтованого висновку експертів на питання, поставлені у процесуальному документі про призначення комплексної судової еколого-ветеринарної експертизи, зокрема: чим можуть бути пояснені явища, що виникли внаслідок негативного антропогенного впливу (наприклад, зменшення рибних запасів тощо)? Якою є причина зниження біологічного різноманіття в межах локальної земельної ділянки або водного об'єкта? Чи існує причинно-наслідковий зв'язок між загибеллю тварин та негативним антропогенним впливом на об'єкти тваринного походження? [30, с. 35].

До методів комплексної судової еколого-ветеринарної експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, променевої діагностики, гематологічні, радіологічні, хімічні, фізичні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, функції яких виконують спеціалізовані (конкретні) методики вирішення конкретних експертних завдань, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судово-екологічної та судово-ветеринарної експертиз.

Алгоритм комплексної судової еколого-ветеринарної експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На підготовчій стадії комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи допитів, протокол огляду місця події в яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Також вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирі-

шення експертній комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування (наприклад, зразки риби). Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На дослідницькій стадії проводяться роздільні дослідження судово-ветеринарні та судово-екологічні. З огляду на це, якщо об'єктом експертизи є тварина(-и), судово-ветеринарним експертом проводиться клінічне судово-ветеринарне їх дослідження, встановлюється стан здоров'я, визначаються наявні захворювання та ушкодження, також встановлюється судово-ветеринарний діагноз [27]. У разі, якщо об'єктом дослідження є труп тварини, судово-ветеринарний експерт встановлює причину смерті та причинно-наслідковий зв'язок між хворобливим станом підекспертної тварини і її смертю [29]. За результатами судово-ветеринарний експерт з'ясовує: до якого виду і класу відноситься трупи тварин, наданих на дослідження? Чи є трупи тварин хребтними тваринами? Якої статі, віку тварина, труп якої надано на дослідження? Які фізіологічні особливості тварини, труп якої надано на дослідження? Які тілесні ушкодження виявлені у трупі тварини, яка їх локалізація і характер, ступінь тяжкості, давність утворення, прижиттєвий чи посмертний характер вони носять? Чи є виявлені в трупі тварини тілесні ушкодження каліцтвом та чи існує причинно-наслідковий зв'язок між виявленими тілесними ушкодженнями і смертю тварини? Який механізм та яка черговість заподіяних тілесних ушкоджень, виявлених у трупі тварини? Які ускладнення здоров'я від заподіяних ушкоджень виникли за життя тварини? Чи є ці ускладнення смертельними? Яка причина смерті тварини, труп якої надано на дослідження? Чи є у трупі тварини характерні ознаки ушкодження, за якими можна встановити характер та особливості зброї чи інших знарядь, якими заподіяні травми? Чи була здатна при житті після отримання травм самостійно переміщуватись тварина, труп якої надано на судово-ветеринарне дослідження? Чи належать окремі фрагменти трупа розчленованої тварини одній особині тварині. Якщо ні, то скільком тваринам та яка їх видова належність? Чи спричинили виявлені ушкодження фізичний біль, страждання і мучення тварин перед смертю? Від якої отрути настала смерть тварини? Як швидко настала смерть тварини після введення отрути в її організм? Чи перебуває отруєння тварин у причинно-наслідковому зв'язку із її смертю? Яким шляхом отруту введено в організм тварин (через рот, легені, неушкоджену шкіру чи ін'єкцією) та у якому вигляді (порошок, таблетка, рідина, розчин, газ)?

У процесі проведення досліджень можуть додатково використовуватися спеціальні знання з судової токсикології, судової хімії, радіобіології тощо.

*Судовий експерт-еколог* встановлює розташування джерела негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти тваринного походження (у т. ч. й радіоактивні); виявляє місце виникнення негативного антропогенного впливу на об'єкти тваринного походження; з'ясовує умови, що сприяли збільшенню масштабів негативного антропогенного впливу на; встановлює період, протягом якого відмічаються шкідливі наслідки негативного антропогенного впливу на біоценози; аргументує причину зниження біологічного різноманіття в межах локальної земельної ділянки або водного об'єкта; з'ясовує характер речовин, виявлених у довір'ї та їх гранично допустимі концентрації [30].

На стадії *узагальнення та оцінки результатів* судово-ветеринарних та судово-екологічних досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільним діями експертної комісії є синтез даних, отриманих стосовно досліджуваних об'єктів, на попередніх стадіях дослідження. Судовими експертами констатується наявність чи відсутність причинного зв'язку між станом здоров'я тварин, його змінами та шкідливим впливом навколишнього природного середовища, спричиненого антропогенною діяльністю.

На *заключній стадії* проведення комплексної судової еколого-ветеринарної експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

Отже, проведення комплексної судової еколого-ветеринарної експертизи дає змогу отримувати обґрунтовані експертні висновки щодо характеру і ступеню забруднення навколишнього природного середовища та його впливу на організми тварин.

### **8. Комплексна судова ветеринарно-пожежо-технічна експертиза.**

*Предмет* комплексної судової ветеринарно-пожежо-технічної експертизи становлять фактичні дані та обставини справи, які встановлюються на базі інтеграції комплексу спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини та протипожежної техніки, щодо місця й часу виникнення пожежі за ознаками та слідами впливу небезпечних факторів пожежі на тіло тварини.

*Об'єктами* комплексної судово-ветеринарної й пожежо-технічної експертизи є речова обстановка місця події, її окремі елементи, речовини, речові докази, зразки, тіло або труп підекспертної тварини, ветеринарні документи, матеріали кримінального провадження (справи) тощо.

Дослідження таких об'єктів здійснюється шляхом проведення комплексної судово-ветеринарної та судово-пожежо-технічної експертизи. До складу експертної комісії входять: судово-ветеринарний експерт, судовий пожежотехнічний експерт.

*Завдання* комплексної судово-ветеринарної й пожежо-технічної експертизи спрямовані на встановлення місця й часу виникнення пожежі за ознаками та слідами впливу небезпечних факторів на тіло тварини.

Ці *завдання* можна сформулювати в таких питаннях: у якому місці стосовно розташування тіла тварини на місці події розпочалася пожежа? Який час виникнення пожежі, виходячи з пошкоджень та уражень тіла тварини?

До *методів* комплексної судово-ветеринарної й пожежо-технічної експертизи належать: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, мікроскопічні, ситуаційний аналіз, моделювання, клінічний судово-ветеринарний, патоморфологічний судово-ветеринарний тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судово-ветеринарної та судово-пожежо-технічної експертиз.

*Алгоритм* комплексної судової ветеринарно-пожежо-технічної експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На *підготовчій стадії* комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протокол огляду місця події в яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Також вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирішення експертній комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На *дослідницькій стадії* проводяться роздільні дослідження судово-ветеринарні та судово-пожежо-технічні з метою встановлення розташування тіла підекспертної тварини стосовно зон розвитку пожежі, характеру термічних факторів

пожежі, ступеня ураження тіла тварини, достатності кисню повітря для життя тварин на місці пожежі.

Роздільне дослідження здійснюється таким чином. *Пожежно-технічним експертом* визначаються зони розвитку пожежі та за наслідками дослідження місця пожежі або матеріалів справи складається план-схема ситуаційного розташування тварин(-и) та речової обстановки на місці пожежі. Вирішуються підзавдання зі встановлення характеру та маси горючих матеріалів, які піддавалися впливу термічних факторів; кількості кисню, необхідного для згорання певних матеріалів і фактичної кількості кисню на певних стадіях розвитку пожежі.

*Судово-ветеринарний експерт* досліджує ветеринарну документацію, підекспертну тварину чи труп тварини; встановлює ушкодження на тілі (характер, локалізацію, механізм, черговість, прижиттєвість чи посмертність, ступінь опіку, давність його утворення), кількість (у відсотках) абсорбованого в крові монооксиду вуглецю (СО) тощо. Мінімальна кількість в крові тварини дає підстави для висунення версії про тривалий вплив на організм тварини пожежонебезпечних факторів, що призводять до низьких концентрацій чадного газу на місці розташування тварини в умовах гетерогенного горіння. Якщо в крові виявляється висока концентрація монооксиду вуглецю (більше 40 %), то розглядається версія про наявність більш високої концентрації продуктів згорання в умовах швидкого розвитку гетерогенного горіння матеріалів, які більш схильні до виділення великої кількості цих продуктів.

Необхідно враховувати, що термічному впливу на тіло живої тварини в певній експозиції притаманні зміни, які посилюються із збільшенням температури у вогнещі загорання. З огляду на це, залежно від глибини ураження шкіри і підлеглих тканин, розрізняють чотири ступені термічних опіків, зокрема: термічні опіки I ступеня характеризуються почервонінням (еритемою), припуханням шкіри, болючістю; термічні опіки II ступеня проявляються утворення пухирів (везикул) із серозним вмістом, а їх загоєння відбувається без формування рубця (безслідно), на трупі тварини виявляються луснуті, підсохлі, бурого кольору міхури; термічні опіки III ступеня візуалізуються омертвінням шкіри (сухий некроз), епідерміс відшаровується і звисає у вигляді струпа; після загоєння завжди залишаються рубці; термічні опіки IV ступеня проявляються ушкодженням як шкіри, так і підлеглих тканин (скелетних м'язів, кісток); загоєння ушкодження відбувається тривалий час з утворенням стягуючих рубців. В експозиції більш значного впливу термічних факторів зони горіння відбувається розпад тіла до стадії явищ кремації трупа.

На стадії узагальнення та оцінки результатів судово-ветеринарних та судово-пожежно-технічних досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільними діями експертної комісії є синтез даних, отриманих стосовно досліджуваного об'єкта на попередніх стадіях дослідження. Залежно від ступеня ураження організму тварини, що встановлюється судово-ветеринарним експертом, пожежно-технічний експерт за результатами визначення інтенсивності теплового потоку або температури контактуючого з тілом тварин полум'я встановлює розташування відповідної зони розвитку пожежі. Час настання смерті підекспертної тварини встановлюється шляхом зіставлення результатів розрахунку швидкості вигорання матеріалів пожежного навантаження, а також тривалості і часу виникнення пожежі.

Отже, залежно від наслідків ушкодження факторами пожежі організму (тіла) підекспертної тварини існує можливість в отриманні об'єктивних даних, з урахуванням яких установлюється осередок пожежі, тривалість пожежонебезпечної події та час її виникнення.

На *заключній стадії* проведення комплексної судової ветеринарно-пожежно-технічної експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

#### **9. Комплексна судова ветеринарно-електротехнічна експертиза.**

*Предмет* комплексної судової ветеринарно-електротехнічної експертизи утворюють фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо механізму травмування підекспертної тварини небезпечними факторами електричної природи, які встановлюються на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини й електротехніки, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів, як носіїв інформації, з метою вирішення діагностичних та ситуаційних завдань судової експертизи.

Як *об'єкти* комплексної судово-ветеринарної та судово-електротехнічної експертизи аналізу підлягають матеріали справи, електроустановка та її елементи, висновки інших експертиз, що містять інформацію про обставини події, завдані як вихідні дані; підекспертна тварина (труп),



відповідна ветеринарна документація, технічна документація на електроустановку, протоколи обшуків, протоколи допитів, протокол огляду місця події в яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження тощо. Для проведення цієї експертизи формують комісію судових експертів, до складу якої входять: судово-ветеринарний експерт та судовий експерт-електротехнік.

Комплексне судово-електротехнічне й судово-ветеринарне дослідження дає змогу, використовуючи комплекс судово-експертних знань у галузі електротехніки і судової ветеринарної медицини, виявити комплекс ознак, достатніх для встановлення механізму травмування підекспертної тварини небезпечними факторами електрики, конкретних джерел небезпечних факторів.

*Завданнями* комплексної судово-ветеринарної та судово-електротехнічної експертизи є: визначення механізму ушкодження підекспертної тварини небезпечними факторами електрики та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між ушкодженням тварини електрострумом та розладом її здоров'я чи смертю; установлення складових частин електроустановки, які стали джерелом небезпечного фактора електрики (частин під напругою, джерел випромінювання), яким заподіяні ушкодження на тілі підекспертної тварини. Ці завдання можна реалізувати постановкою таких питань у процесуальному документі про призначення комплексної судово-ветеринарної та судово-електротехнічної експертизи, зокрема: яким є механізм утворення ушкоджень? Чи можна за характером ушкодження тіла тварини встановити, яким травмуючим чинником воно спричинене? Чи існує причинно-наслідковий зв'язок між спричиненими тварині тілесними ушкодженнями за встановлених обставин (факторами електрики) і розладом її здоров'я чи смертю?

*До методів* комплексної судової ветеринарно-електротехнічної експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (огляд, фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, структурно-функціональний аналіз, ситуаційний аналіз, електротехнічні вимірювання, моделювання, судово-ветеринарні, розрахункові товарознавчі методи тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судово-ветеринарної та судово-електротехнічної експертизи.

*Алгоритм* комплексної судової ветеринарно-електротехнічної експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На *підготовчій стадії* комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про обставини справи; опрацьовують питання, поставлені на вирішення експертній комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На *дослідницькій стадії* проводяться роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судово-електротехнічні. З огляду на це, *судово-ветеринарним дослідженням* встановлюються електромітки, сліди механічних, термічних, хімічних ушкоджень на тілі підекспертної тварини. Якщо досліджується безпосередньо підекспертна тварина, то фіксується розташування ушкоджень та інших слідів відносно окремих скелетотопічних координат на тілі тварини (виступаючих частин скелета, ребер, природних отворів тощо). Якщо експертне дослідження проводиться з плином часу і на тілі тварини відсутності сліди електроушкодження, проводиться відповідне моделювання місць розташування ушкоджень та інших слідів, що зафіксовані у наданій для дослідження ветеринарній документації, оформленій на момент заподіяння ушкодження, а також зафіксованого у протоколі огляду місця події.

У разі судово-ветеринарного дослідження трупа тварини, встановлюється розташування тіла підекспертної тварини стосовно зон розвитку пожежі, характеру термічних факторів пожежі, ступеня ураження тіла тварини, достатності кисню в повітрі для життя тварин на місці пожежі.

Провордячи судово-ветеринарне дослідження експерт має відповісти на такі питання: до якого виду і класу належить тварина? Чи є тварина, надана на дослідження, хреботною? Які її фізіологічні особливості? Яким є характер ушкоджень та яка їх локалізація, послідовність (черговість) заподіяння, ступінь тяжкості кожного із ушкоджень, давність утворення? Чи призвели до каліцтва тварини спричинені їй ушкодження? Чи є ушкодження, заподіяні тварині, небезпечними для життя в момент їх заподіяння, а якщо так, то чим зумовлена їх небезпечність? Чи є ушкодження, виявлене на тілі тварини, ушкодженням її екстер'єру, якщо так, то воно виправне чи не виправне, чи призвело до знівечення екстер'єру тварини? Яка причина смерті тварини, труп якої надано на дослідження? Які ускладнення здоров'я від заподіяних ушкоджень виникли за життя тварини? Чи є ці ускладнення смертельними? Чи є на тілі підекспертної тварини сліди, які вказують на заподіяння їй болю? Чи спричинили виявлені у підекспертної тварини тілесні ушкодження фізичний біль і страждання?

Судово-електротехнічним дослідженням встановлюються характеристики та параметри електричних кіл, які згідно з вихідними даними могли стати джерелом небезпечного фактора досліджуваної події. Одночасно встановлюється характер потенційно небезпечних джерел, просторові характеристики стосовно тіла тварини. Судовий експерт-електротехнік має відповісти на питання: які частини електроустановки стали джерелом небезпечного фактора, яким заподіяні ушкодження на тілі підекспертної тварини?

На стадії *узагальнення та оцінки результатів* судово-ветеринарних та судово-товарознавчих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільним діями експертної комісії здійснюється синтез даних, отриманих стосовно досліджуваного об'єкта на попередніх стадіях дослідження. Проводиться зіставлення розмірів і просторових характеристик джерел потенційної небезпеки з опорними поверхнями підекспертної тварини та ушкодженнями на її тілі, установлюється механізм утворення слідів ушкодження. За результатами цих досліджень установлюється механізм дії небезпечного фактора на підекспертну тварину. Ці дослідження проводяться з урахуванням результатів огляду місця події, місця знаходження підекспертної тварини після настання нещасного випадку, місця розташування джерела небезпеки на місці події, ознак дії небезпечного фактора на предмети речової обстановки. За результатами досліджень експертна комісія з'ясовує механізм впливу небезпечного фактора електричної природи на підекспертну тварину.

На *заклучній стадії* проведення комплексної судово-ветеринарної й судово-електротехнічної експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

#### **10. Комплексна судова ветеринарно-товарознавча експертиза.**

На практиці найбільш обґрунтованим способом компенсації збитків власнику, завданих проданим йому неякісним товаром (хворі тварини, тварини з дефектами екстер'єру, та небезпечні корма й кормові добавки тощо) є відшкодування збитків в грошовому вимірі. Найефективнішим способом установлення розміру шкоди з боку відповідача є проведення комплексної судової ветеринарно-товарознавчої експертизи.

*Предмет* комплексної судової ветеринарно-товарознавчої експертизи утворюють фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо споживчих властивостей та вартості тварин, кормів для тварин, кормових добавок тощо, як товару, а також стану здоров'я тварин на момент купівлі-продажу; невідповідності кормів для тварин та кормових добавок нормативним документам, визначення розміру матеріальної шкоди, яка встановлюється на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини й товарознавства, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів, як носіїв інформації, з метою вирішення діагностичних та ситуаційних завдань судової експертизи.

*Об'єктами* комплексної судової ветеринарно-товарознавчої експертизи є матеріали кримінального провадження (справи), висновки інших експертів, договір купівлі-продажу тварин(-и), підекспертна тварина(-и) (труп тварини), відповідні ветеринарні документи про стан здоров'я тварини на момент купівлі-продажу тварини, документ, що підтверджує вартість придбаної тварини, фіскальні чеки тощо.

Для проведення цієї експертизи формують комісію судових експертів, до складу якої входять: судово-ветеринарний експерт та судовий експерт-товарознавець.

Комплексне судове ветеринарно-товарознавче дослідження дає змогу, використовуючи комплекс спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини і товарознавства, виявити комплекс ознак, достатніх для встановлення якості товару (стану здоров'я тварини та її здатність до загальногосподарчого й спеціального використання; відповідність показників якості й безпечності кормів для тварин і кормових добавок вимогам нормативних документів) на момент купівлі-продажу.

*Завданнями* комплексної судової ветеринарно-товарознавчої експертизи є: визначення ринкової вартості об'єктів тваринного походження на момент оцінки в Україні та за її межами залежно від їх стану та якості (наприклад, тварина клінічно здорова чи хвора тварина; чи є у неї вади розвитку; корма для тварин якісні і безпечні чи ні).

Ці завдання можуть бути реалізовані шляхом постановки суб'єктом призначення комплексної судової експертизи питань для їх вирішення експертною комісією, а експертна комісія їх реалізує шляхом надання обґрунтованого висновку експертів на питання, поставлені у процесуальному документі про призначення комплексної судової товарознавчо-ветеринарної експертизи.

До методів комплексної судової ветеринарно-товарознавчої експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, судово-ветеринарні, аналітичні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судово-ветеринарної та судово-товарознавчої експертиз.

*Алгоритм* комплексної судової ветеринарно-товарознавчої експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На *підготовчій стадії* комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протокол огляду місця події в яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Також вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирішення експертній комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На *дослідницькій стадії* проводяться роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судово-товарознавчі. З огляду на це, якщо об'єктом експертизи є тварина(-и), як об'єкта купівлі-продажу *судово-ветеринарним експертом* проводиться клінічне судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини, встановлюється стан її здоров'я, визначаються наявні захворювання та ушкодження (характер, локалізація, ступінь тяжкості, давність утворення), також встановлюється судово-ветеринарний діагноз, причина смерті та причинно-наслідковий зв'язок між хворобливим станом підекспертної тварини і її смертю [27]. Також оцінюється якість і безпечності кормів чи кормових добавок; встановлюються зміни показників якості продукції (наприклад, кормів для тварин, кормових добавок) з плином часу тощо. Судово-ветеринарний експерт має відповідати на питання: чи відповідає конкретна тварина вимогам національних стандартів? Які вади екстер'єру має конкретна тварина? Чи є ці вади істотними? Чи можлива реалізація тварини за наявності виявлених вад? Чи була конкретна тварина клінічно здоровою на момент її купівлі-продажу? Розлади здоров'я у тварини розвинулися після її придбання чи існували й до продажу?

Якщо судово-ветеринарне дослідження проводиться з плином часу і на тілі тварини відсутності сліди ушкодження, чи ознаки хвороби, проводиться відповідне моделювання місць роз-

ташування ушкоджень та інших слідів, а також перебігу захворювання, що зафіксовані у наданій для дослідження ветеринарній документації, оформленій на момент заподіяння ушкодження.

Якщо об'єктом дослідження є корма для тварин чи кормові добавки, судово-ветеринарний експерт з'ясовує їх якість та безпечність для споживання тваринами, у т. ч. й за допомогою лабораторних досліджень.

*Судовий експерт-товарознавець* встановлює товарні характеристики об'єкта дослідження на основі даних, отриманих судово-ветеринарних досліджень; визначає відповідність об'єкта вимогам нормативно-технічної документації (національним стандартам, технічним умовам тощо) необхідних показників якості, у т. ч. й за результатів лабораторних досліджень (наприклад, кормів для тварин чи кормових добавок); встановлює ринкову вартість конкретної тварини станом на дату укладання договору про купівлю-продажу тварини.

На стадії узагальнення та оцінки результатів судово-ветеринарних та судово-товарознавчих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільним діями експертної комісії здійснює синтез даних, отриманих стосовно досліджуваного об'єкта, на попередніх стадіях дослідження. Перелічуються показники якості об'єктів, відображається вплив цих показників на формування вартості та на кінцевий результат (величину вартості), встановлюється розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику внаслідок придбання неякісного товару.

На *заклучній стадії* проведення комплексної судової товарознавчо-ветеринарної експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

### **11. Комплексна судова ветеринарна та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертиза.**

*Предмет* комплексної судової ветеринарної та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертизи утворюють фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо механізму заподіяння шкоди здоров'ю та життю тварини внаслідок отруєння, які встановлюються на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини та дослідження сильнодіючих і отруйних речовин, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за резуль-

татами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів, як носіїв інформації, з метою вирішення діагностичних та ситуаційних завдань судової експертизи.

Об'єктами зазначеної експертизи є матеріали кримінального провадження (справи), висновки інших експертиз, відповідні ветеринарні документи про стан здоров'я тварини, підекспертна тварина(-и) (труп тварини) тощо.

Для проведення цієї експертизи формують комісію судових експертів, до складу якої входять: судово-ветеринарний експерт та судовий експерт з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин.

Завданнями комплексної судової ветеринарної та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертизи є: встановлення причинно-наслідкового зв'язку між потраплянням виявленої отрути в організм і настанням смерті, якщо об'єктом дослідження є труп або розвитком хворобливого (патологічного) процесу (оруєнням), якщо об'єктом дослідження є жива отруєна тварина.

Ці завдання можуть бути реалізовані шляхом постановки суб'єктом призначення комплексної судової експертизи питань для їх вирішення експертною комісією. Експертна комісія за результатами дослідження надає обґрунтований висновок експертів. Питання, поставлені у процесуальному документі про призначення комплексної судової ветеринарної та дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертизи такі: від якої отрути настала смерть тварини? Чи пов'язане отруєння тварини з прийомом корму і води або з іншими чинниками? Чи перебуває отруєння тварини у причинно-наслідковому зв'язку із її смертю чи розладом здоров'я?

До методів комплексної судової ветеринарної та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, судово-ветеринарні, хімічні, хроматографічні, спектральні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судово-ветеринарної та судово-товарознавчої експертиз.

Алгоритм комплексної судової ветеринарної та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертизи полягає в стадійності дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На підготовчій стадії комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протокол огляду місця події, в яких

містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Також вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирішення експертній комісії. Окреслюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На дослідницькій стадії проводяться роздільні судово-ветеринарні дослідження та дослідження сильнодіючих і отруйних речовин. З огляду на це, якщо об'єктом експертизи є тварина(-и), судово-ветеринарним експертом проводиться клінічне судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини, встановлюється клінічний стан її здоров'я, визначаються наявні захворювання та ушкодження (характер, локалізація, ступінь тяжкості, давність утворення тощо), також встановлюється судово-ветеринарний діагноз [27]. З огляду на це, слід зауважити, що досліджуючи клінічні симптоми отруєння тварини, судово-ветеринарний експерт звертає увагу на підвищення чи зниження температури тіла, в'ялість, відсутність апетиту, блювоту, тошноту, блідість чи синюшність видимих слизових оболонок, пронос, біль в ділянці черева, запаморочення тощо. Ці ознаки не специфічні, тобто характерні як для отруєння, так і для багатьох інфекційних та інфазивних хвороб. Водночас треба враховувати, що є отруєння, за яких розвиваються досить специфічні зміни в організмі. Проте для постановки судово-ветеринарного діагнозу щодо отруєння не достатньо. Для постановки діагнозу на отруєння необхідно, щоб був встановлений збіг: клінічних ознак (хоч вони і не типові), а головне – виявлення отрути у відповідній концентрації в організмі тварини. Для цього судово-ветеринарний експерт повинен відібрати пробу крові у підекспертної тварини та передати її іншому судовому експерту – члену експертної комісії, для лабораторних досліджень з метою виявлення отрути та її концентрації (за можливості).

У разі, якщо об'єктом дослідження є труп тварини, судово-ветеринарний експерт проводить його розтин та виявляє патолого-анатомічні ознаки отруєння: запалення шлунка, кишечника, дистрофія печінки, нирок, запалення жовчного міхура, крововиливи на слизовій оболонці шлунка і кишечника, не згорнуту кров тощо. Лише за цими ознаками не можна поставити діагноз «отруєння», бо такі ознаки можуть бути як за отруєння, так і за багатьох інфекційних хвороб. Водночас треба враховувати, що є отруєння, за яких розвиваються досить специфічні зміни в організмі. Проте цього для постановки судово-ветеринарного діагнозу щодо отруєння не достатньо. У зв'язку з цим, під час судово-ветеринарного розтину трупа тварини, відбирають шматоч-

ки внутрішніх органів, а також біологічні рідини (кров, жовч, вміст шлунка, хімус тощо) для лабораторних досліджень на предмет виявлення отрути, що буде проводити експерт іншої експертної спеціальності (із дослідження сильнодіючих і отруйних речовин).

Важливим є те, що судово-ветеринарному експерту необхідно встановити причинно-наслідковий зв'язок між отруєнням в результаті потрапляння в організм отрути і настанням смерті тварини, адже наявність отрути в організмі не означає, що у трупа тварини, наприклад, смерть настала від цієї отрути, бо настати вона могла і від супутніх хвороб. У зв'язку з цим, експерт ще має врахувати клінічні ознаки, які реєструвалися у тварини до настання смерті, та патологоанатомічні зміни, що відбувалися протягом певного часу за цього патологічного процесу (отруєння).

Так, отруєння за перебігом може бути хронічним, підгострим, гострим, блискавичним. За останнього клінічні та патолого-анатомічні ознаки не розвивається, наприклад, отруєння ціаністим калієм. Проте більшість отруєнь протікають стадійно і за них встигають розвинути клінічні ознаки, і патолого-морфологічні зміни в органах. Такі отруєння в більшості випадків і є предметом комплексної судової експертизи.

Якщо судово-ветеринарне дослідження проводиться з плином часу і на дослідження не може бути наданий труп тварини або ознаки отруєння вже відсутні у зв'язку з позитивним лікуванням тварини, таке дослідження проводиться за ветеринарними документами (виписка з історії хвороби, або з амбулаторної картки, результати лабораторного дослідження патологічного матеріалу), оформленими фахівцями ветеринарної медицини в період перебігу отруєння.

В цілому, судово-ветеринарному експертові необхідно відповісти на питання: яка причина смерті тварин? Які патоморфологічні зміни виявлені у трупі тварини та який механізм їх утворення? Як швидко настала смерть тварини після введення отрути в її організм? Яким шляхом отруту введено в організм тварини (через рот, легені, неушкоджену шкіру чи ін'єкцією) та у якому вигляді (порошок, таблетки, рідина, розчин, газ)? Чи заподіяло виявлене отруєння фізичний біль, страждання і мучення тварини перед смертю?

*Судовий експерт з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин* на основі своїх спеціальних знань виявляє отруту в крові чи у внутрішніх органах (наприклад, певний інсектицид, пестицид тощо і встановлює його концентрацію за необхідності та за можливості, а також клас токсичності речовини).

На стадії *узагальнення та оцінки результатів* судової ветеринарної та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертизи здійснюється синтез даних, отриманих стосовно дослі-

джуваного об'єкта, на попередніх стадіях дослідження.

На цій стадії здійснюється об'єктивне та обґрунтоване встановлення судово-ветеринарного діагнозу щодо отруєння тварини і об'єктивне встановлення причинно-наслідкового зв'язку між потраплянням виявленої отрути в організм і настанням смерті (якщо об'єктом дослідження є труп) або розвитком хворобливого (патологічного) процесу, який називається оруєнням (якщо об'єктом дослідження є жива отруєна тварина).

На *заключній стадії* проведення комплексної судової ветеринарної та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

## **12. Комплексна судова ветеринарно-грунтознавча та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі експертиза.**

*Предмет* комплексної судової ветеринарно-грунтознавчої та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі експертизи утворюють фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи), пов'язані із масовою загибеллю бджіл або інших тварин (рідко) внаслідок смертельного отруєння агрохімічними препаратами захисту рослин, які встановлюються на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветеринарної медицини, ґрунтознавства та дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів, як носіїв інформації, з метою вирішення діагностичних та ситуаційних завдань судової експертизи.

*Об'єктами* зазначеної експертизи є матеріали кримінального провадження (справи), висновки інших експертиз, звіти про результати випробувань патологічного (біологічного) матеріалу в акредитованій лабораторії; трупів бджіл, апі-продуктів, ґрунту, рослин-медоносів з полів, які обробляли засобами захисту рослин; акти встановлення факту отруєння бджіл; акти відбору зразків для лабораторних досліджень; акти обстеження пасіки комісією; ветеринарно-санітарний паспорт пасіки; протоколи допиту.

Для проведення цієї експертизи формують комісію судових експертів, до складу якої вхо-

дять: судово-ветеринарний експерт, судовий експерт-грунтознавець та судовий експерт з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі.

*Завданнями* комплексної судової ветеринарно-грунтознавчої та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі експертизи є встановлення причини смерті тварин (найчастіше у судово-експертній практиці – бджіл), а також причинно-наслідкового зв'язку між потраплянням виявлених агрохімічних препаратів, що є засобами захисту рослин, до організму бджіл та їх загибеллю, якщо об'єктом дослідження є трупи (підмор) або розвитком хворобливого (патологічного) процесу (оруення), якщо об'єктом дослідження є живі отруєні бджоли; чи могла концентрація хімічних сполук (речовин), що входять до складу агрохімічних засобів захисту рослин, виявлених у зразках підмору бджіл, рослин і ґрунту з посівних площ конкретної сільськогосподарської культури, що знаходилися на території місцевої громади, агрохімічна обробка яких була проведена, бути смертельними та спричинити загибель бджіл конкретної пасіки; який механізм дії хімічних сполук (речовин), що входять до складу засобів захисту рослин, виявлених у зразках підмору (загиблих) бджіл, відібраних з пасіки, та хімічних сполук (речовин), виявлених у зразках рослин і ґрунту, відібраних з посівних площ, що знаходяться на конкретній території, агрохімічна обробка якої була проведена.

Ці завдання можуть бути реалізовані шляхом постановки суб'єктом призначення комплексної судової експертизи *питань* для їх вирішення експертною комісією, а експертна комісія їх реалізує шляхом надання обґрунтованого висновку експертів на питання, поставлені у процесуальному документі про призначення комплексної судово-ветеринарної та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин експертизи.

*До методів* комплексної судової ветеринарно-грунтознавчої та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі експертизи належать загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, описання та ін.), окремі (фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, хімічні, хроматографічні, спектральні та ін.) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз та переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні ветеринарної та товарознавчої експертизи.

*Алгоритм* комплексної судової ветеринарно-грунтознавчої та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі експертизи полягає в стадійності

дослідження експертною комісією матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На *підготовчій стадії* комісія експертів спільно вивчає надані на дослідження матеріали кримінального провадження (справи), де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протокол огляду місця події в яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Також вивчаються обставини справи; питання, поставлені на вирішення експертної комісії. Встановлюється мета і порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксується результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії вирішуються організаційні питання з проведення експертизи, відповідно до відомчої Інструкції [25].

На *дослідницькій стадії* проводяться роздільні дослідження судово-ветеринарні, судово-грунтознавчі та дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі. З огляду на це судово-ветеринарним експертом проводиться огляд підмору бджіл та відбір зразків для лабораторних досліджень; судовим експертом-грунтознавцем та експертом з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі проводиться дослідження ґрунту, відібраного комісією громади за місцем події, із ділянок на яких здійснювалися заходи з обробки рослин агрохімічними засобами. Ним же вирішується питання про причину загибелі бджіл та як швидко могла настати смерть бджіл після потрапляння препарату, що виявлений в трупах бджіл, а також в ґрунті й зелених рослинах в її організм.

Судовий експерт-грунтознавець визначає наявність і концентрацію шкідливих речовин (пестицидів) у ґрунті та разом із судовим експертом з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі мають відповісти на такі питання: до якого класу небезпечності (токсичності для бджіл) відноситься препарат, який є засобом захисту рослин, що виявлений в трупах бджіл, а також ґрунті й зелених рослинах, зразки яких відібрані на конкретній ділянці? Чи є діюча речовина (активний інгредієнт) препарату, такою, що призводить до загибелі бджіл? Чи утворює препарат, в процесі трансформації та розпаду більш небезпечні хімічні сполуки? Якщо так, то які їх властивості та який клас небезпечності таких сполук для бджіл? Чи можливе потрапляння хімічних сполук, що входять до складу агрохімічного (-их) препарату (-ів) до організму бджіл, які проводили медозбір на даній території? Якщо так, то яким шляхом можливе їх потрапляння до організму бджіл? Чи може потрапляння хімічних сполук, що входять до складу агрохімічного препарату до організму бджіл, які проводили медозбір на конкретній території, спричинити масову їх

(бджіл) загибель? Чи мають спільне походження хімічні сполуки (речовини), виявлені у зразках підмору (загиблих) бджіл, відібраних з пасіки та хімічні сполуки (речовини), виявлені у зразках рослин і ґрунті, відібраних на посівних площах сільськогосподарської культури, які знаходилися на певній території, агрохімічна обробка якої була проведена? У чому полягає спільність (відмінність) дії (впливу) препарату(-ів) хімічного захисту рослин, виявлених у зразках підмору бджіл, відібраних з пасіки, та хімічних сполук (речовин), виявлених у зразках зелених рослин і ґрунту? Через який термін після агрохімічної обробки посівів рослин агрохімічними засобами їх захисту, можливе безпечно для бджіл запилення даних сільськогосподарських культур та проведення бджолами медозбору на даній території?

Якщо комплексна судова ветеринарно-грунтознавча та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі експертиза проводиться за наданими на дослідження звітами про результати випробувань патологічного (біологічного) матеріалу в акредитованій лабораторії, стадія роздільного дослідження пропускається, а експертна комісія відразу переходить до сумісного аналізу цих документів та формування причинно-наслідкового зв'язку між наявністю отрути, концентрацією виявленої в об'єктах дослідження та смертю бджіл.

На стадії узагальнення та оцінки результатів судових ветеринарно-грунтознавчих та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі досліджень, які є підставою для формулювання висновків, спільними діями експертної комісії є синтез даних, отриманих стосовно досліджуваних об'єктів, на попередніх стадіях дослідження.

На *заключній стадії* проведення комплексної судової ветеринарно-грунтознавчої та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі експертизи експертна комісія укладає висновки експертів, в яких формулює відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи у категоричній чи ймовірній формі або у формі «НВМ». У разі неможливості вирішення поставлених питань, експерти зазначають причини, внаслідок яких вони не можуть бути вирішені, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження (справи) тощо.

Резюмуючи наведене вище, можна відмітити, що за результатами проведених комплексних експертиз, в які інтегровані спеціальні ветеринарні знання, проводять порівняльний аналіз даних, отриманих під час досудового розслідування, та наявних показань свідків, підозрюва-

них тощо для встановлення їх відмінності чи тожності, правдоподібності та спроможності. Так, за результатами проведених комплексних судово-експертних досліджень, а також оцінки показань може бути наданий висновок експертів у категоричній формі (позитивний чи негативний) або у ймовірній формі, а в разі недостатності виявлених в результаті дослідження ознак або недостатності інформативності даних, може бути складено висновок експерта у формі «НВМ»

**Висновки.** 1. Виокремлено напрями, за якими відбуваються заклjučні інтеграційні процеси в судовій експертології, запропоновано та обґрунтовано нові різновиди комплексних судових експертиз на основі інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження, зокрема такі: ветеринарно-біологічна; ветеринарно-молекулярно-генетична; медико-ветеринарна; ветеринарно-транспортно-трасологічна; ветеринарно-балістична; мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічна; екологічно-ветеринарна; ветеринарно-пожежо-технічна; ветеринарно-електротехнічна; ветеринарно-товарознавча; ветеринарну та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин; ветеринарно-грунтознавча та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі.

2. Вперше запропоновані загальні положення комплексних судових експертиз, в які інтегровані спеціальні ветеринарні знання, дозволяють створити конкретні методики, які після їх апробації та рекомендації до впровадження можуть бути внесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз, що значно підвищить ефективність судово-експертної діяльності.

3. Розроблена методологія комплексних судових експертиз із залученням спеціальних ветеринарних знань позитивно позначиться на розвитку теорії судової експертизи та на практиці проведення конкретних видів комплексних судових експертиз, що сприятиме формуванню методичної бази комплексних судово-експертних досліджень.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щербаківський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с. URL: <http://dSPACE.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6020>.
2. Сімакова-Єфремян Е.Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика: монографія. Харків: Право, 2016. 456 с.
3. Cooper J.E., Cooper M. Veterinary involvement in forensic medicine. *Vet. Rec.* 2021. Vol. 189. Is. 6. Pp. 249–250. DOI: 10.1002/vetr.1004.

4. Munro R. Viewpoint: Integrity and Limitations of Forensic Veterinary Evidence. *J. Comp. Pathol.* 2022. Vol. 199. Pp. 86–87. DOI: 10.1016/j.jcpa.2022.10.003.
5. Stern A.W., McEwen B., McDonough S.P., Viner T., Brooks J.W., Kagan R., Brower A. Veterinary forensic pathology standards. *J. Forensic.* 2021. Vol. 66. Is. 3. Pp. 1176. DOI: 10.1111/1556-4029.14683.
6. Яценко І.В., Дереча Л.М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: 36. наук. пр. Харків: «Право», 2019. Вип. 19. С. 550–567. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044.
7. Яценко І.В. Місце судово-ветеринарної експертизи в системі судових експертиз та її значення у судочинстві. *Eurasian scientific discussions*. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. Pp. 28–39. URL: <https://sciconf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-eurasianscientific-discussions-8-10-maya-2022-godabarselona-ispaniya-arhiv/>.
8. Monsalve S., Souza P.V. de, Lopes A.S., Leite L.O., Polo G., Garcia R. Welfare and Animal Abuse: Perceptions and Knowledge of Brazilian and Colombian Veterinary Students. *J. Vet. Med. Educ.* 2021. Vol. 48. Is. 6. Pp. 640–648. DOI: 10.3138/jvme-2019-0138.
9. Munro R., Ressel L., Gröne A., Hetzel U., Jensen H. E., Paciello O., Kipar A. European Forensic Veterinary Pathology Comes of Age. *J. Comp. Pathol.* 2020. Vol. 179. Pp. 83–88. DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.08.003.
10. Flis M., Rataj B. Forensic traces in forensic and veterinary opinions in case of suspicion of poaching with firearms. *Arch. Med. Sadowej. Kryminol.* 2018. Vol. 68, Is. 4. Pp. 232–241. DOI: 10.5114/am-sik.2018.84529.
11. Grela M., Panasiuk-Flak K., Listos P., Gryzińska M., Buszewicz G., Chagowski W., Teresiński G. Post-mortem analysis of gunshot wounds to the head and thorax in dogs by computed tomography, radiography and forensic necropsy. *Med. Sci. Law.* 2021. Vol. 61. Is. 2. Pp. 105–113. DOI: 10.1177/0025802420971176.
12. Сімакова-Єфремян Е.Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі: сутність та проблемні питання комплексних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 172–183.
13. Munro R. Viewpoint: Integrity and Limitations of Forensic Veterinary Evidence. *J. Comp. Pathol.* 2022. Vol. 199. Pp. 86–87. DOI: 10.1016/j.jcpa.2022.10.003.
14. Яценко І.В. Завдання судово-ветеринарної експертизи: теоретичні й праксеологічні проблеми та шляхи їх вирішення. *Форум Права*. 2023. Вип. 74, № 1. С. 68–81. DOI: DOI: 10.5281/zenodo.7319900.
15. Сімакова-Єфремян Е.Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 516 с.
16. Грошева О.Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса» Міністерства юстиції України. Харків, 2021. 341 с.
17. Гула Л. Теоретичні основи проведення комплексних судових експертиз. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2018. № 902. С. 125–129. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulturn\\_2018\\_19\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulturn_2018_19_21).
18. Силенок К.П., Грошева О.Ю. До питання про комплексні судові експертизи встановлення факту контактної взаємодії. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4 (91). С. 305–313. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.4.29>.
19. Куцкір Г.М. Процесуальні особливості допиту експерта в суді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Серія ПРАВО. Вип. 60. С. 168–171. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.37>.
20. Сезонов В. Сутність і значення комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 19. С. 313–317. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.58>.
21. Гора І.В., Попович І.І. Комплексне дослідження окремих об'єктів судово-технічної експертизи документів при вирішенні питання щодо встановлення давності їх виконання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2021. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 63. С. 288–292. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.50>.



22. Мельник С.В., Грецьких О.В. Роль сучасної судово-балістичної експертизи в розслідуванні кримінальних проваджень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 269–272. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/63>.
23. Плевінскіс П.В. Комплексна судово-медична характеристика автомобільної травми та особливості підходу до вирішення експертних завдань. Автореф. дис. ... док. мед. наук. Київ, 2019. 36 с.
24. Сидоренко О.В. Проблемні питання підготовки та проведення комплексних судових експертиз щодо дослідження полімерних матеріалів та виробів з них. *Вісник ОНДІСЕ*. Вип. 8. Одеса, 2020. С. 109–116. URL: [http://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Visnyk\\_ONDISE\\_8\\_2020.pdf](http://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Visnyk_ONDISE_8_2020.pdf).
25. Інструкція про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
26. Яценко І.В. Стадії експертного дослідження та їх застосування у судово-ветеринарній експертизі трупів тварин. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса». 2022. Вип. 1 (26). С. 54–78. DOI: [10.32353/khrife.1.2022.04](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.04).
27. Yatsenko I. Theoretical justification and praxeological significance of the stages of expert research of a living animal. *Law. Human. Environment*. 2023. Vol. 14. No. 1. Pp. 107–131. DOI: [10.31548/law/1.2023.107](https://doi.org/10.31548/law/1.2023.107).
28. Яценко І.В. Правовий статус та гносеологічна характеристика об'єктів судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 2 (31). С. 63–102. DOI: [10.32353/khrife.2.2023.05](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2023.05).
29. Яценко І.В., Дереча Л.М., Парилівський О.І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта за результатами дослідження трупа тварини з ознаками насильницької смерті. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 615–639. DOI: [10.32353/khrife.1.2020.44](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.44).
30. Ринкова О.В. Види судово-екологічної експертизи та завдання, що вирішуються в ході її проведення. *Адвокат*. 2011. № 9 (132). С. 34–39. URL: [https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/1103/adv\\_2011\\_9\\_6.pdf](https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/1103/adv_2011_9_6.pdf).